

ԿԱՐԻՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԿԱՐԻՆԵ ԱՐԱՄԻ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

(ժողովրդական, կրոնաժխական, պատմական և
ազգաբանական պատկերացումներ)

Գեղարվեստական խմբագիր՝ Ռ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Թարգմանիչ՝ Ն. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆ
Գեղարվեստական ձևավորող՝ Լ. ԱԹԱՆԵՍՅԱՆ
Տեխնիկական խմբագիր՝ Լ. ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

(ժողովրդական, կրոնաժխական, պատմական
և ազգաբանական պատկերացումներ)

Գ յ ու մ ք ի 2011

Հրատարակվում է ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների
կենտրոնի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խորհրդատուներ՝

Շիրակի թեմի առաջնորդ Միքայել եպս ԱԶԱՊԱՀՅԱՆ
պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Գ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Գիտական խմբագիր՝

բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Մահակյան Կարինե Արամի

ՍՈՒՐՔ ՄԱՐԳԻՍ: Ժողովրդական, կրոնաժխական, պատմական և ազգաբանական
պատկերացումներ/ Կարինե Մահակյան, Գիտ. խմբ.՝ Ս. Հայրապետյան, - Եր.:
Գիտություն, 2011, 44 էջ:

18. Իսրայելյան Հ., Պաշտամունքն ու հավատալիքը ուշ բրոնզեդարյան
Հայաստանում, Եր., 1977:
19. Լալայան Եր., Երկեր, հ. 1, Եր., 1983:
20. Լիսիցյան Ստ., Ազգագրական հարցարան, Եր., 1946:
21. Խաչատրյան Ժ., Ջավախքի հայ ժողովրդական պարերը, ՀԱԲ, հ.
7, Եր., 1975:
22. Հակոբյան Գ., Ներքին Բասենի ազգագրություն և
բանահյուսություն, Եր., 1974:
23. Հարությունյան Ս., Բանագիտական ակնարկներ, Եր., 2010:
24. Ղանալանյան Ա., Ավանդապատում, Եր., 1969:
25. Մխիթարյանց Ա., Փշրանքներ Շիրակա ամբարներից, ձեռագիր
ժողովածու, 1887:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ազգագրական հանդես, Բուլանդիս կամ Հարք գավառ, Թիֆլիս, 1901:
2. Ազգագրական հանդես, պատկերագարդ, Եոթներորդ տարի, 9-րդ գիրք, Թիֆլիս, 1902:
3. Ազգագրական հանդես, պատկերագարդ, Ութերորդ տարի, 10-րդ գիրք, Թիֆլիս, 1903:
4. Ազգագրական հանդես, պատկերագարդ, Տասնմեկերորդ տարի, 18-րդ գիրք, թիվ 2, 1908:
5. Ազգագրական հանդես, 20-րդ գիրք, Թիֆլիս, 1910:
6. Ազգագրական հանդես, պատկերագարդ, Տասնվեցերորդ տարի, 26-րդ գիրք, Թիֆլիս, 1916:
7. Ալիշան Ղ., Հին հավատք, Վենետիկ, 1895:
8. Ալիշան Ղ., Շիրակ տեղագրություն, պատկերացույց, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1881:
9. Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր., 1978:
10. Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան, 2/Բ/ հատոր, Եր., 1973:
11. Աստվածաշունչ, Մատյան Հին և Նոր Կտակարանների, 1989:
12. Բաբայան Ֆ., Դիտարկումներ Ս. Սարգսի և նրա սրբավայրի մասին, «Հայոց Սրբերը և սրբավայրերը», Եր., 2001:
13. Գիլգամեշ, Հին Արևելքի դյուցազնավեպ, Եր., 1963:
14. Դիցաբանական բառարան, Եր., 1965:
15. Դուրխանյան Վ., Մշակույթ, անձ և համահաղորդում, Եր., 1985:
16. Է արար /ԱՐ Է/, Արիացիների Աստվածաշունչ, Եր., 1992:
17. Էֆիմերտե, «Ապոլոն» հրատ., 1992:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

Տե՛ր, տո՛ւր ինձ ջուրն այդ, որ երբեք չծարավեմ:

Սաղմոս

Հայոց եկեղեցական տոնացույցում Ս. Սարգիս անունով պահք (պաս) չի հիշատակվում:^{*} Առաջավորաց պահքին ժողովուրդը կոչում է Ս.Սարգսի պաս, քանի որ սուրբը այդ օրերին է հայտնվում: Առաջավորաց է, որովհետև նոր սկսվող տարվա մեջ

առաջին անգամ հանդիպող պահքն է: Տոնի օրը շարժական է, բայց միշտ շաբաթ օր է հանդիպում: Հնգօրյա շաբաթապահք է: Ըստ դիցաբանական պատկերացման՝ նախախնամ կամ ավետարանված օրը նա հայտնվում է զինավառ, արագուտն ճերմակ ձիով և իր օրհնյալ գոյությանը բարձրացնում է քամի, փոթորիկ ու մրրիկ:

*Ամենատիրք Երրորդութեանն ընտրեալ ծառայ-
հաւատարիմ յաղթող սպառազէն եւ քաջ նահատակ
երազահաս Սուրբդ Սարգիս, շնորհաց օրեւան.
բարեխօս՝ լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:*

Ն. Շնորհալի

Մեր ազգային եկեղեցում սուրբը կոչվում է գորական և վկա. «Չօրական եւ վկայ ճշմարիտ, քաջ նահատակդ Քրիստոսի

^{*} Այս ուսումնասիրությունը կատարելիս մեզ աջակցել է Գերաշնորհ Նարեկ եպս Շաքարյանը:

սուրբը Թեոդորոս, որ փոխանակեցեր զմարմինը ընդ հոգւոյդ քում փրկանս, եւ ոչ ածեր զմտաւ զսպառնալիսն»:

Սուրբ Սարգիսը զինվոր է, որովհետև զինվորայալ եկեղեցու անդամ է, վկա արդարության, բարու և հավատքի համար իր արյունը թափող: Կենդանյաց եկեղեցին իր որդիներին կոչում է հոգևոր իմաստով զինվորագրյալներ: Սուրբը գեղեցկատես հեծյալ է, վարսագեղ ու բարեշուք, տոնելի ծնունդ, հանուրին ավետիս բերող: Նա մարդկանց հավերժական երազի ու մշտակա իղձերի իրականացնողն է, միշտ հարեհաս սիրահարներին և երիտասարդ ամուլներին, որոնք դիմում են իր զորընդեղ ուժին:

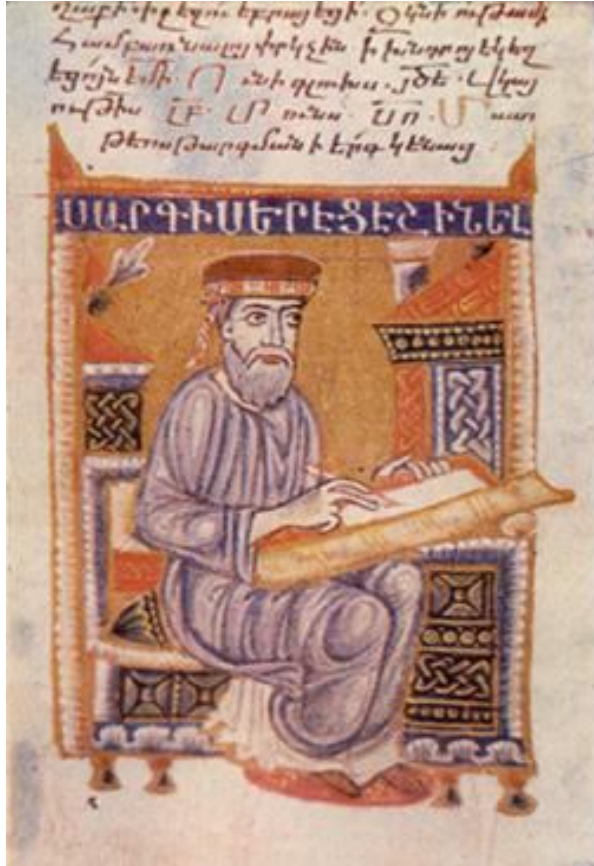
Ժողովրդի մեջ տարածված հավատալիք է, երբ պահքի ժամանակ հավատավորները կտրում էին իրենց մազերը և աղոթելով հանձնում քամուն՝ հավատալով, որ սուրբը մազերի հետ կտանի մաս իրենց ցավերը: Սա ուխտի ձև էր:

Հայ ազգային եկեղեցում ձեռնադրության արարողակարգում ձեռնադրվողի մազափնջի չորս կողմերից կտրում են իբրև խորհուրդ՝ ապահովության պահպանակ: «Ի հատանել հերացդ՝ հատցի ի քէն երկրատր ցանկութիւն աշխարհիս, ամեն»¹:

Ուխտի կամ նախատոնակ զիշերը գլուխ չէին լվանում և մազ չէին սանրում՝ հավատալով, որ «օխտ աղջկա բախտ մեկից կկապվեր», կամ «եթե մազերը սանրեին, ս. Սարգսի ձիու ոտքերին թնջուկ կփաթաթվեր (ցայսօր էլ ժողովրդի մտածողության մեջ կենցաղավարում է «Թնջուկ եղնի, ոտը գա» անեծքը):

Օրացուցային տոնի համաձայն՝ ընդունված է, որ Ս. Սարգիսը սիրո ճակատագիրը որոշողն է: Նրա՝ ամուսնության հովանա-

- Holidays and entertainments that are held inside narrow circles or in families, but can become mass, popular and more attractive.
- Holidays and entertainments that don't exist in our reality yet, but they are in other cultures and can be adopted by the community.

¹ Տե՛ս Մաշտոց ձեռնադրութեան, ի Վաղարշապատ, 1876-Ռ-ՅԻԵ, էջ 6:

at retaining the national soul, image and traditions in the general context of the holidays.

Having lost nearly all the Soviet holidays, our people didn't undertake anything to change them with other ones or invent some new mass holidays or to enlarge the frames of the existing ones. Of course, in small communities there are some good traditions and local holidays that are still alive. But for their development great efforts are needed.

The age group of people directly representing the national culture and traditions is too high. That's why it's necessary to hurry in searching the effective solution of the problem of retaining and renewal of the existing rites and customs.

The Armenian people have got a great potential for the solution of this problem on the scientific level and for raising it to the folk level.

Our aim is to make the folk arts, national rites and holiday that represent the development of the community, more organized. Consequently, we suggest the following grades of reappraisal of the holidays:

- Holidays and entertainments that have firmly entered our life ,but need to be improved, developed and made more interesting and attractive for the community.

վորման և երիտասարդ գույզին իրենց սիրո փափագին հասցնելու գործառույթը դրսևորված է ժողովրդական ծիսական արարողության մեջ՝ կապված հացի և ջրի ճաշակման հետ: Սիրո այս հովանավորի տոնին անեկ հաց էին քխում, ուտում ձիթեղեն կերակուրներ, աղի հաց ու բլիթներ՝ գալիք ծարավի համար, որպեսզի այդ օրվա երագում ս. Սարգիսն այցելելով տար ծարավի ու տոչորումի սպեղանին՝ ջուրը՝ դառնալով երիտասարդների գալիք ամուսնական կյանքի ու երագների հովանավոր պաշտպանը:

*Սուրբ Սարգիսն էր խըռ ձիավոր,
Չեռքի մըզրախս փունջուխլավոր.
Առավ թռավ զրը սիրու կաքավ,
Սիրու ճանապախ մըզի տվավ:
Սուրբ Սարգիսն էր մեծ գորավոր,
Չահել-ջիվան, ինք ձիավոր,
Տուշմընին հաղթող՝
Իր սուրբ հավտով,
Չինք ձեռողին՝ շուտով հասնող:
Քըզի մեռնին, ով սրբ Սարգիս,
Չըհել ձիովդ մըզի լե հասնիս,
Թուփ մըզրխտվդ իմդատ էղնիս,
Չմըզի հասցուս մըր մուրագին:*

Ակնհայտ է, որ սիրո ճանապարհ բացող, կանչողին հասնող սուրբն առնչություն ունի հացաբույսերի, մասնավորապես ցորենի և դրանից պատրաստված փոխինդի հետ, որն ամենուրեք համարվում է ս. Սարգսի տոնի ծիսական կերակուրը: Այդ օրը հալվա էին եփում և գիշերը մատաղի ձևով բաշխում ժողովրդին՝

վանքերի կամարների տակ օթևան գտած ուխտավորներին, կամ էլ մատաղատների մոտ հացի մատաղ էին բաժանում: Փոխինդով արված խաչիկ առաջին պատառը (բրդուճը) դնում էին դրան շեմին կամ կտուրը, որ թռչունները գային, փախցնելով տանեին այն ուղղությամբ, ուր նրանց երազների կամ սպասումների իրականացման հորիզոնն էր:

Երբեմն էլ չար բան էր գուշակվում. եթե բրդուճը գերեզմանոցի կողմը տարվեր, ենթադրվում էր, որ այդ տունը հանգուցյալ կունենար: Իսկ եթե ճնճողուկը քրքրեր, բայց չտաներ փոխինդը, երազանքը չէր կատարվի: Պասի վերջին գիշերը նախապես օրհնած այլուր էին ցանում սեղանին կամ որևէ հարթ տեղ և առավոտյան փնտրում նրա վրա ս. Սարգսի ձիու սմբակի հետքը, որը բարենիշ էր: Նաև մի նոր ապացույց, որ սպիտակ ձիավորը չի մոռացել երիտասարդներին, եթե վերջիններս աղոթքով և պահեցողությամբ արժանացել են իր տեսությանը: Ըստ երևույթին սույն հավատալիքին է առնչվում նաև տան մուտքի դռան վերևում կամ բարավորի վրա ձիու պայտ ամրացնելու մինչև հիմա էլ հարատևող հմայական սովորույթը՝ իբրև չարխափան, միաժամանակ պտղաբերության ու հաջողության խորհրդանիշ՝ կապված ձիու և մետաղի հնագույն պաշտամունքի հետ (Մ. Աբեղյան, 1975, 79-80): Սուրբը գորավիզ է իրենից օգնություն հայցողներին, աջակցում է նրանց, պաշտպանում գալիք փորձություններից: Ինքնաբուն բարի է և մուրազատու.

*Չորի վանքը խաղ ըսի,
Խաղի մեջը բան ըսի,
Էզուց գուքան տանելու,
Սուրբ Սարգսի պես հասի:*

on their bodies. Despite everything the church was built up by force of the people's belief.

People believe that the Saint comes to pure, sinless souls. Those believers who looked out of the windows of the vault of the church in Marash, and who believed in his existence saw the Saint riding his swift white-maned horse and even heard its neigh, while the others looked in the same direction and saw nothing.

In our imagination the Saint remains hurrying to help and bringing good news. Other peoples and nations also believe in him, give presents. The faithful warrior is attentive towards all those who believe in him and turn to him in their prayers.

“My Lord, give me that water for me never to thirst”.

P. S.

Our aim is to present periodically folk holidays and rites of Shirak region as a token of the development of the community. Since ancient times our ancestors searched ways of joining together, celebrating events and overcoming the difficulties. As a result of these efforts appeared such rites, customs and traditions which became the main components of our cultural life. And from this point of view, looking back on the way we have passed, there appears a necessity of a strict definition of which holidays are aimed

witness (die me for you, Almighty horse-man St. Sargis, be my patron and protector for my children).

People say: “The Sun hasn’t risen yet (the mooghnyes haven’t come out yet), but I’m already threshing flour for the Saint”. The Mooghny believers went on pilgrimage in autumn and entered the church long before the sunrise. The given phrase testifies the belief in the Saint, people’s spiritual readiness to his appearance.

Due to the myth Saint Sargis eats flour (he also keeps his fast). He kidnaps a Greek girl, fills his waistband with flour and threshes it so that the risen snow- storm makes him invisible. Our ancestors believed that if on the wedding-day there was a snow-storm it meant that saint Sargis was angry with them for breaking the fast.

They tell that in Kilikia, in the town of Marash, after the events in the town of Adana, the Armenians got the right to build a church. But the Armenian churches could not be higher than the Muslim mosques. And for them to retain the traditional height of the church the builders dug a deep vault. They had hardly managed to raise the walls onto three meters when the Turks ordered to stop the works and at night put there a guard for the Armenians not to be able to add a single stone to the walls. The church was to be called after Saint Sargis. They say that at night the guards were bitten by the Saint and ran away panic-stricken, with the hoof-prints of the Saint’s horse

***

*Մո՛րք Սարգիս, տո՛ր մուրազս,
Բալքի կարոտս առնե՛ի,
Քաղե՛ի թուղի մանուշակ,
Թերը հետը խառնե՛ի:*

Ըստ ժողովրդական ավանդազրույցների՝ երբ ս. Սարգիսն իր հրեղեն ձիով երկինք է սլացել, Տուժիկ սարի գագաթին (Արևմտյան Դերսիմ) ձին ծառս է եղել, ոտքերը խրվել են ապառաժի մեջ և այնտեղ թողել սմբակների հետքերը: Նույն մոտիվն առկա է նաև Թալինի Մաստարա գյուղի ձորի Սուրբ Սարգսի քարի, Կարինի Մուստուրական գյուղի մոտ գտնվող Ս. Սարգսի քարի մասին պատմվող ավանդազրույցներով (Ղանալանյան 1969, 28, 51, 66): Հրեղեն ձիու՝ քարի վրա թողած ոտնահետքերի մոտիվն առկա է նաև Մասունում, ուր, ըստ տեղացի բանասացների, ցույց են տվել Դավթի Չիթոցի քարը՝ վրան Քուռկիկ Ջալալու սմբակների հետքերը: Ըստ ավանդության՝ Դավիթը Մսրա գորքի վրա հարձակվելու ժամանակ այդ քարի վրայից է ձիով թռել, որի վրա մնացել են ձիու ոտնահետքերը:

Ս. Սարգսի մասին բազմաթիվ ավանդապատումներ կան: Ահավասիկ դրանցից մեկը: Աղքատ աշուղ Ղարիբը սիրում է մի մեծահարուստի աղջկա՝ Շահ-Մանամին: Վերջինս ևս սիրում է նրան, բայց աշուղն աղքատ էր, և աղջկա հայրը արգելում է նրանց ամուսնանալ, քանի որ մտադրված էր նրան կնության տալ մի մեծահարուստի: Աշուղ Ղարիբը որոշում է մեծ կարողություն կուտակելու համար գնալ օտարություն՝ աշխատելու: Սակայն մինչև այդ Աշուղ Ղարիբն իր սիրած էակից խոստում է առնում՝

յոթ տարի սպասելու իրեն: Պայման է դնում, որ եթե ուշանա անգամ մեկ օր, աղջիկը թող ամուսնանա հոր ցանկությամբ: Այդ յոթ տարիները շատ դժվար են անցնում Ա. Ղարիբի համար: Նա գրկված էր իր գեղեցկուհուն տեսնելու հնարավորությունից, սակայն չէր հուսահատվում, այլ կարոտով սպասում էր այն օրվան, երբ իրենք ընտանիք կկազմեն և ամբողջ կյանքը կապրեն միասին: Յոթ տարի շարունակ գիշեր ու զօր աշխատելով՝ Ա. Ղարիբը կարողություն ստեղծեց և տուն դարձի ճամփա ընկավ: Ճանապարհը լի էր փորձանքներով և խոչընդոտներով: Թվում էր, թե Աշուղ Ղարիբն իր սիրած էակին հասնելու հույսը պետք է կորցնի: Այդ ամենից դրդված՝ նա ազնիվ սրտով և արդար մտքով աղոթում է՝ հայցելով արագահաս Սրբի օգնությունը: Ս. Սարգիսը, լսելով սիրահարված Աշուղի աղոթքը, իր արագահաս ճերմակ նժույգով բարձրացրած մրրիկի մեջ իսկույն հայտնվում է, Աշուղ Ղարիբին նստեցնում ձիու գավակին և մեկ ակնթարթում հասցնում Շահ-Սանամի մոտ: Աղջկա հայրը, տեսնելով Աշուղ Ղարիբի կանքը, կատարված հրաշքը, նրանց անկեղծ սերն ու նվիրվածությունը, օրհնում է երկուսի միասնությունը:

Սուրբ Սարգիսը վկայակոչվում է նաև օրհնության բարերանություններում. մեղավորներին քավություն է տալիս, շնորհապարզ է ու բարերար:

wishes come true, differing the guiltless from the guilty”. The Saint gives life to people, helps them live. The woman in childbirth turns to him in her prayers together with the name of our Lord.

*“One Jesus, One Christ,
A baby-boy, Saint Kirakos,
Powerful Saint Sargis”.*

He eases birth throes, makes the feeding mother ’ s milk abundant.

*Lord, where are you hurrying?
I’m hurrying to a sick person,
To the roof of a woman in childbirth
For the young heart not to die in her womb,
For the tongue not to die in her mouth.*

In poetry the Saint is also turned to.

*Saint Virgin,
Almighty doctor Saint Sargis,
The Gospels, the Stars, the Moon,
The Sun-god
Get my daughter out of trouble,
Help her have an easy birth,
Our Lord!*

In exorcism and fortune-telling (whirling the sieve, measuring the inch, arrow-throwing) the spiritual existence of the Saint is called to

People turn to Saint Sargis in their blessings, praising, he gives the guilty persons absolution, he is a benefactor and a savior.

Let the horseman Saint Sargis protect and help you!

Let Saint Sargis be a support to you!

Let Saint Sargis get you out of trouble!

Let Saint Sargis follow you everywhere!

Let Saint Sargis make your cherished wish come true!

According to the myth, he is obsessed by devil, he is the Lord of zoomorphic souls, “ opening the way for the good and turning aside the bad”.

Alalots-galalots,

I'll tie the wolf with two fingers,

With two fingers, with two thumbs,

With the hair of the mane of Saint Sargis's horse,

Via the crosier of Saint Moses,

Via the sweet milk of the Virgin,

Let your tongue be tied up,

Let your teeth come out.

The Patron saint is all-forgiving, he helps everyone who believes in his existence and asks him for help. He is asked to witness in picturesque folk sayings and proverbs, in promises and desires (the sacrament of the promise is regarded unbreakable). “Saint Sargis the witness, helping people in need, making cherished

Չիավոր Սուրբ Սարգիսը քեզի օգնական ու պահապան էղնի:

Ս. Սարգիսը քյոմակ էղնի: Ս. Սարգիսը հավարիդ հասնի:

Ս. Սարգիսը հետդ էղնի: Ս. Սարգիսը մտրագդ տա:

Դիցաբանական պատկերացմամբ նա դիվահմա է, կենդանակերպ ոգիների տիրակալ, «բարին բացող, չարը կապող»: Սուրբ Սարգսի այս պահպանական գործառույթը դրսևորվել է նաև կապքի, մասնավորապես գայկապի հմայական աղոթքներում, որոնց մեջ ամենուրեք, իբրև գայլի հմայական կապքի պարտադիր միջոց, այլ միջոցների շարքում, հանդես է գալիս նաև

ս.Սարգսի ճիսպոյի մագը, ժողովրդական լեզվով ասած՝ սուրբ Սարգսի ճիս ճարը:

Մրան է հարում նաև այն հավատալիքը, դրսևորված ժողովրդական զրույցներում, թե գիշերով մարդու վրա գայլերի հարձակման դեպքում, եթե վտանգվածը ս. Սարգսին օգնության կանչի, ապա նա կգա և կփրկի գայլերից:

Այս փաստերն են հիմք ծառայել Մանուկ Աբեղյանին հավաստելու, թե ս. Սարգսը ժողովրդական հավատալիքներում հանդես է գալիս գայլերի ու մառախուղի կենդանակերպ ոգիների տիրակալ (Մ. Աբեղյան, 1975, 82):

*Այլոց-գայլոց,
Գեղին կապեն էրկու մատով,
Էրկու մատով, էրկու բթով,
Ս. Սարգսի ճիս ճարով,
Տեր Մովսեսի գավազանով,
Մատվածածնա քաղցր կաթով,
Լեզուն կապվի, ակռան ընկնի:*

Հովանավոր Սուրբը բազմադորմ է, բոլոր աղաչավորներին և իր զորությանն ապավինածներին նեցուկ: Նա վկայակոչվում է բանահյուսական պատկերավոր բանաձևերում, ցանկության հմայական խոսք-երդումներում (երդման խորհուրդն անփոխարինելիի, անկորնչելիի արժեք ունի)՝ «Ս. Սարգսը վկա, նեղյալի հավարին հասնող է, մուրագատու է, անմեղն ու մեղավորը կջոկե»: Սուրբն ամենակեցույց է, կյանքի զորություն բերող, հովանի կենաց խորհրդի: Հիշվում է ծննդկանի աղոթքներում. Տիրոջ երամի մեջ է. «մեկը՝ Հիսուս, մեկը՝ Քրիստոս, տղա մանուկ սուրբ Կիրակոս, գո-

On the day of Saint Sargis women made halva and at night brought it to church to donate it to people sheltering in it, or donated bread at the altar. Women also made small balls of the flour of fried wheat and put the first ball on the threshold of the house or on its roof for the birds to eat it or take it and fly in the direction of their future fate or dreams.

But sometimes bad or unfortunate foretellings were made. If the birds carried the balls towards the graveyard it meant someone would die in that house. Or if the bird tore the ball, but didn't take it, that meant the dream or wish would not come true. The most entertaining is at the last night of the fast. The table or some other even surface was covered with sanctified flour, and in the morning one could see the hoof-print of Saint Sargis's horse. It was a good sign.

Another proof that the white-horsed rider never forgets the young if they appeal to him in their prayers and keep the fast. The Saint helps those who ask him for it, protects and keeps away from future hard trials. He is kind and makes people's cherished wishes come true.

*I sang a song in the chapel,
I told a secret in the song.
Tomorrow they are coming to engage me,
Then catch up with me like the Saint's horse, can you?*

the word. The Saint is a handsome horseman, gentle, with luxurious hair, worth of honor, bringing everybody good news. He always helps the people's dreams and wishes come true, hurries to give his aid to the lovers and young couples who believe in his power.

People believe that if one cuts his hair during the fast and, offering prayers, "hands" it to the wind the Saint will take it with all the diseases and suffering. It's a kind of a promise.

In the Armenian national church there was a tradition according to which on the day of ordaining of the clergyman four curls should be cut from his hair all round the head for the person to be protected by the Saint. "Let the Heavens bless you, amen!"

Neither on the day of the promise nor on the eve the believers washed their hair and combed it, thinking that thus they would, "tie up the fate of seven girls at once" or that "if they combed their hair a tuft of knotty hair could wind round the legs of the Saint's horse. (Up to now such phrase as "A tuft of knotty hair wind your legs" is used for damnation.)

Due to the calendar holiday Saint Sargis decides the fate of lovers. On the day of the Patron of Love people baked, bread of semi-briwed pastry ate Lenten food, small salty loaves of bread and pancakes for them to feel thirsty. And that thirst should be cured with water given by their patron Saint as a symbol of their future marriage.

ըսվող սուրբ Սարգիս»: Երկունքի ցավերը թեթևացնող է, ստնտուխն կաթնածիրություն շնորհող.

-Տե՛ր, ո՞ւր կերթաս քու երանով.-

-Կերթամ տունը հիվնդի,

Երդիկը ծննդկանի,

Օր չմարի սիրտը փորի,

Օր չկյորի լեզուն բերնի:

Չափածո պահպանակներում ևս վկայակոչվում է սուրբը՝

Սուրբ Աստվածածին,

Փութքի գորավոր Սուրբ Սարգիս,

Ավետարան, աստղեր, լուսին,

Արեգակ-աստված,

Դու նեղ տեղեն ազատես իմ բալիս,

Բարի ազատում տաս, ազատարար՝ Տեր:

Հնայություններում և գուշակություններում (մաղ զցել, թիզ չափել, նետ դնել, գարի զցել) վկայակոչվում է սրբի ոգեղեն գոյությունը (մեռնեմ քեզի, ատենահաս բոզ ձիավոր սո՛ւրբ Սարգիս, դու օգնական, պահապան եղնիս բալոցս): Ժողովրդի մեջ գործուն ասացվածք է՝ «Մուղն ուխտից վաղ կաղամ ս. Սարգսի այլուրը»: Մուղնի հավատացյալներն աշնանն էին ուխտ գնում, վկայություն՝ սրբի հանդեպ հավատքի, նրա հայտնությանը հոգեպես պատրաստ լինելուն:

Ըստ ավանդության՝ ս. Սարգիսը կերակրվում է այլուրով (չէ՞ որ ինքն էլ պասի մեջ է): Նա առևանգում է հույների աղջկան, գոտին լցնում է այլուրով, ձեռքով շաղ տալիս, որ բարձրացած հողմը աներևույթ դարձնի իրենց: Հները հավատում էին, որ եթե

պասկի գիշերը բուք բարձրանար, նշան էր ս. Մարգսի դժգոհութեան. խախտվել էր պահեցողությունը:

Պատմում են՝ Կիլիկիո Մարաշում Ադանայի դեպքերից հետո հայերը իրավունք էին ստացել եկեղեցի կառուցելու: Ընդունված էր, որ հայոց եկեղեցիները մահմեդական մզկիթներից բարձր չպետք է լինեին, բայց ավանդական բարձրությունը պահպանելու համար հայերը փորել են նաև նկուղային հարկ: Հազիվ եկեղեցին բարձրացել է երեք մետրի չափ, անօրենը կասեցրել է կառուցումը, գիշերը պահապաններ է կարգել: Եկեղեցին ս. Մարգսի անունով պետք է կոչվեր: Ասում են, որ գիշերը պահապանները հարվածվել են սրբից և այսահար փախել, ամենքի մարմնին էլ ձիու սմբակների հարվածի հետքն է եղել: Այնուհանդերձ, եկեղեցին հավատքի ուժով բարձրացել է: Ժողովուրդը հավատում է, որ սուրբը երևում է անբիծ ու բարեպաշտ հոգիներին: Մարաշի Ս. Մարգիս եկեղեցու նկուղի պատուհանից նայողներին՝ նրանց, ովքեր ավելի աղոթանվեր էին, երևում էր ս. Մարգիսը խաղացկուն ձիու վրա, երբեմն լավում էր ձիու վրնջյունը, իսկ մյուսները նայում էին ու չէին տեսնում:

Մերօրյա պատկերացումներում սուրբը շարունակում է մնալ հարեհաս և նախագուշակ: Նրա ոգեպահ ուժին ապավինում են նաև այլ ազգեր, զոհեր են ընծայաբերում, նվիրատվություններ անում:

Հավատավոր զորավորը անսացող է ամենայնի ցանկության ձայնին՝ նրանց, ովքեր աղոթական են իր և երկնավոր Տիրոջ առջև սաղմոսերգուի խոսքերով. «Տեր, տուր ինձ ջուրն այդ, որ երբեք չծարավեմ»:

SAINT SARGIS IN FOLK IMAGES

(on the basis of the material picked in Shirak).

My Lord, give me that water for me never to thirst.

In the Armenian Church calendar there's no fast called Saint Sargis. People call the first fast of the year “Saint Sargis's fast” as this saint appears on these days. The day of the holiday shifts, but it always falls on Saturday. It is a five-day fast. According to the myth, on the day of the Providence he appears, armed, on a swift white horse and with his blessed appearance brings wind, snowfall and snowstorm.

*Blessed servant of Saint Trinity,
the faithful formidable winner and brave
martyr Saint Sargis, coming in dreams,
giving shelter to everybody, intercede with Christ for us.*

Nerses Shnorhaly.

In our national church the warrior and martyr is called “saint”. “Fair warrior and martyr, brave martyr for Christ Saint Theodor, that changed his body for his soul for to be saved, that didn't surrender to any threatening”.

Saint Sargis is a warrior, because he belongs to an acting church, a martyr shedding his blood for the truth, justice and belief. The acting church calls its sons' warriors' in the spiritual sense of

денный нами путь, возникает необходимость четкого разграничения того, какие праздники нацелены на сохранение национального духа, образа и традиций, получая переосмысление в общем контексте праздников.

После утраты почти всех советских праздников, не было предпринято почти никакой попытки заменить их другими или решить эти проблемы в плане создания новых массовых праздников или расширения рамок уже имеющихся.

Конечно, в малых общинах сохранились хорошие обычаи и местные праздники. Но для их развития тоже требуются большие усилия.

Возрастная группа непосредственных носителей культуры и обрядов слишком высокая, следовательно, необходимо спешить с поиском результативных решений вопросов сохранения и обновления уже имеющихся обрядов и обычаев.

У армянского народа имеется огромный потенциал для решения данного вопроса на научном уровне и поднятия его на народный уровень.

Наша цель-сделать народное творчество, национальные обряды и праздники, как залог развития общины, более организованными. Следовательно, предлагаем следующие ступени переосмысления праздников.

- Праздники и мероприятия, которые сегодня твердо вошли в наш быт, но есть необходимость улучшить, развить их и сделать интересными и привлекательными для общины.
- Праздники и мероприятия, которые проводятся в строго узких сферах или в семейном кругу, но могут стать привлекательными и массовыми.
- Праздники и мероприятия, которых еще нет в нашей реальности, но они существуют в других культурах, и, может, в ближайшем будущем станут заманивающим предприятием общины.

ԴՌԻ ԷՂԻ ՄԵՐ ՅԱՐԸ

Սուրբ Սարգսիմ

ԴՌԻ ԷՂԻ ՄԵՐ յարը նեղ օրվա համար, լեճ օրվա համար:

Էլի դու՝ հույս ու ապավեն:

Էլի քեզ հուսանք՝ դռներ բացող, մեկը հազար էնող:

Ջուրը չփնտրենք կժի մեջ, հասկը՝ արտի մեջ,

մահանեն կարկուտը չենենք:

Արևդ բարձրնա, արև էղնի՝ բարձրնա,

հավատանք, ու թունդ բարձրնա:

Երդիկեն չտեսնինք, պատեն կախ չտեսնինք,

խախտտ արտեն չանցնինք,

չծփանք ու չծածանվինք իզուր տեղը:

Հավքը իրան-իրան կուգա, բախտը իրան-իրան կուգա,

կուգան նխշուն դշերը՝ հավետով, նրբին:

Ի՛նչ օրվա հոգս, ի՛նչ տարվա հոգս:

Բուրդ լինել, ընկնել գգողի ձե՞ռք:

Հեյ վա խ, բարերա՛ր գգող, թևերիս բացի՛ն մայե,

գրկաչափի՛ս մայե, սիրո շիտակի՛ս մայե,

ծուխ ու մուխ քաշելուս մի՛ մայե:

Հավատը ճիլ է, կղիմանա: Աստված ճիլ է, կղիմանա:

Որ սիրեցինք՝ կղիմանա ու կղիմանա:

Սիրո մասին հո պաս չէ՞:

ԴՌԻ ԷՂԻ ՄԵՐ յարը, յուրը գուլավի, կանաչը հյուժեղնա,

հույսը թրթռա, տրտինգ տա մուրազի ճին:

Բախտը կապած չմնա, սնդուկը փակ չմնա:

Դուշ դառնամ՝ չես հավատա.

աչքը սրտի խաղալեն կվախենա, սիրտը՝ աչքի:

Բայց ո՛ւր է խոսքով չէ. դոչի կոտոշ զարկեն դռանը,

աչքի հլուն գցեմ, թիզ չափեմ, գարի հաշվեմ:
Մրտից չես պրծնի, սրտի ուզածից չես պրծնի,
ո՛չ աչքից, ո՛չ աչքացավից էղբան շուտ չես պրծնի:
Էղբան խոր ո՞վ գցեց հլունը աչքիս մեջ, սրտիս մեջ:
Էղբան խոր ի՞նչ եղավ...

Գովինք-գովինք սերը գլորավ, ընկավ ո՞ւր...
Հիշեցի մտքեն հեռու, քշեցի մտքեն հեռու Մերը գլորան:
Հեյ վա խ, դեղի համար Մերը գլորան:
Միրո դավեն նստել, կսենք՝ ձի է,
դանակը ոսկրին է հասել՝ ձի է դառել:
Հեյ վախ ու վախ, ձի է դառել...

мым. Древние люди верили, что если в день венчания поднималась метель, значит Св.Саркис недоволен-нарушен пост.

Рассказывают, что в Киликии в городе Мараш, после событий в городе Адана, армяне получили право построить церковь. Было принято, что армянские церкви не должны были превышать высоту мусульманских мечетей, и чтобы сохранить традиционную высоту церкви, армяне вырыли подвальный этаж. Не успели достроить церковь до трех метров, как турки прервали ее строительство, а ночью встали на стражу. Церковь должны были назвать именем Святого Саркиса. Говорят, что ночью сторожа были избиты святым, и они в панике бежали. На телах у них были следы от копыт коня Святого. При всем при этом церковь силою веры была достроена.

Народ верил, что святой приходит к чистым и непорочным душам. Смотрящим из окон подвала церкви в Мараше, тем, кто верил Святому, виделся Св.Саркис на игривом коне, а иногда слышалось и ржание коня, а другие смотрели туда же и ничего не видели.

В наших представлениях святой продолжает оставаться спешащим на помощь и предвестником добра. В его силу верят и другие народы, приносят ему жертвы, делают подарки. Верный воин участлив ко всем, кто обращается к Господу и к нему в своих молитвах: «Господи, дай мне воду ту, чтобы никогда не испытать мне жажды».

P. S.

Нашей целью является периодическое представление народных обрядов и праздников Ширакского региона, как залог развития общины. Ещё издревле наши предки искали пути сплочения, празднования событий и преодоления трудностей. Результатом этого стремления являются обряды, обычаи и традиции, которые стали главными составляющими нашей культурной жизни. И с этой позиции, оглядываясь назад на прой-

силу незаменимого, непререкаемого слова). «Св. Саркис свидетель, помогающий нуждающемуся, исполняющий заветные желания, отличающий невинного от виновного». Святой дарует всем жизнь, помогает жить. Он упоминается в молитвах роженицы, наряду с именем Бога. «Один Иисус, один Христос, дитя — мальчик Св. Киракос, всемогущий св.Саркис». Он облегчает родовые боли, делает обильным молоко кормящей матери.

- *Господи, куда идешь со своей стаей?*

- *Иду в дом к больному,*

На крышу роженицы,

Чтобы не заглохло сердце во чреве,

Чтобы не отсох язык во рту.

В поэзии тоже призывают святого в свидетели:

Пресвятая Богородица,

Всемогущий лекарь св. Саркис

Евангелие, Звезды, Луна,

Бог — солнце,

Вызволи мою дочь из беды,

Помоги ей спокойно разрешиться,

Господь наш.

В заговорах и гаданиях (кружение решета, измерение дюйма, метание стрелы) зовется в свидетели духовное существование святого (умереть мне за тебя, всемогущий Св. Саркис на рысаке, да будешь ты мне помощником и оберегом детям моим). В народе бытует высказывание: «Солнце еще не взошло (мугны еще не вышли), а я уже молочу муку Св.Саркиса». Верующие Мугни шли в паломничество осенью и заходили в церковь до восхода солнца. Данное высказывание-свидетельство веры в Святого, духовной готовности к его явлению.

По преданию Св.Саркис питается мукой (ведь он тоже поситится). Он похищает гречанку, наполняет пояс мукой и рукой рассеивает ее, чтобы поднявшаяся метель сделала его невиди-

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐ

Քրիստոսի քաջ զորական և վկա սուրբ Սարգիսը Հայաստանին սահմանամերձ կապադովկյան Կեսարիայի կողմերից էր: Մեծն Տրդատի և Մեծն Կոստանդիանոսի թագավորության օրերում (4-րդ դար), երբ քրիստոնեական հավատի լույսը տարածվեց ամբողջ աշխարհում, Կապադովկիայում սուրբ Սարգիսն իր բարեպաշտ հավատով սկսեց շողալ իբրև լուսապայծառ աստղ: Նա սիրում էր Աստծուն ամբողջ սրտով և Սուրբ Հոգով զորացած՝ ինչ ձեռնարկում էր, Աստված հաջողությամբ էր պսակում: Նրա արիության և առաջադիմության համար Կոստանդին կայսրը նրան շնորհեց ստրատեգության պատիվ (զորքի հրամանատարության պաշտոն):

Ս. Սարգիսը շրջում էր իր իշխանության տակ գտնվող քաղաքներում, գյուղերում և քարոզում իմաստության հոգով՝ հմուտ լինելով Հին և Նոր Կտակարաններին, որոնց ծանոթ էր մանկուց:

Վարքով օրինակ էր Քրիստոսի ճշմարիտ զինվորի, աչքի էր ընկնում մարդասիրությամբ և բարեպաշտությամբ: Օգնում էր բուլորին, ինչով կարողանում էր. սրա համար էլ շարականագիրը սուրբ Սարգիսն կոչում է «երագահաս»՝ բուլորին արագ օգնության հասնող:

Միայն ռազմական հաջողությունները չէ, որ ուղեկցում էին երանելի սրբին. նա քարոզում էր Ավետարանի խոսքը, օգնում աղ-

քատներին և կարոտյալներին: Հաճախ փոքրաթիվ գորքով դիմադրում ու ետ էր մղում թշնամու մեծաթիվ գորքը, և միշտ Աստծո աջը երանելու հետ էր: Սրբի քարոզություններով շատերը դարձի եկան, Քրիստոսի ճշմարիտ հավատն ընդունեցին:

Այդ ժամանակներում, երբ երանելի սրբի համբավը տարածվում էր, գտնվեցին մարդիկ, ովքեր սկսեցին չարախոսել Շապուհ արքայի առաջ, թե Սարգիսն ապստամբել է արքայի դեմ ու միաբանվել հռոմեացիների հետ: Սա լսելով՝ արքան խռովվեց և մեծամեծերի խորհրդով երանելուն արքունիք կանչեց: Սուրբ Սարգիսը որդու՝ Մարտիրոսի և մի քանի գորականների հետ ճանապարհ ընկավ ու եկավ արքունիք:

Որոշ ժամանակ անց՝ կուռքերի տոնին, արքան հրամայեց ժողովրդին հավաքել ատրուշանի առջև, որում վառվում էր կրակը, և որի վրա կանգնեցված էին տասներկու կուռքերի պատկերները: Հանդիսությանը ներկա էին նաև երանելին ու իր որդի Մարտիրոսը: Արքան հրամայեց, որ երանելին մտնի տաճար, գոհ մատուցի կրակին և խունկ ծխի կուռքերի առաջ: Սուրբ Սարգիսը, Աստծուց համարձակություն ստացած, մերժեց այդ առաջարկը և պատասխանեց արքային, որ ինքը պաշտպանում է միմիայն ճշմարիտ արարիչ Աստծուն:

Սա լսելով՝ արքան, զայրույթով լցված, հրամայեց նրան շղթայակապ անել և փողոցներով քարշ տալ: Ապա դարձյալ բերեցին երանելուն կուռքերի առաջ՝ սոխալելով երկրպագել նրանց,

след копыта коня Св.Саркиса, что было хорошим предзнаменованием. Еще одно доказательство того, что белый всадник не забыл молодых, если они молитвами и соблюдением постов удостоились его внимания. Святой всегда помогает тем, кто просит у него помощи, охраняет и оберегает от грядущих испытаний. Искренне добр и исполняет заветные желания.

*В часовне в овраге я песенку спела,
В песенке той сказала про дело.
Завтра придут сватать меня,
Сможет догнать Святого коня?*

Св.Саркиса зовут в свидетели при благословлении, восхвалении, он отпускает грехи виновным, он благодетель и спаситель.

*Да хранит и поможет тебе всадник Св.Саркис.
Да будет тебе поддержкой Св.Саркис.
Да поспеет Св.Саркис к тебе в беде.
Да будет Св. Саркис с тобой везде.
Да исполнит Св.Саркис твое заветное желание.*

Согласно мифологии, он - одержимый, властелин зооморфных душ, «открывающий путь добру, закрывающей дорогу злу».

*Алалоц-галалоц,
Свяжу волка двумя пальцами,
Двумя пальцами, двумя большими пальцами,
Волосом коня Св. Саркиса,
Жезлом Св. Моисея,
Сладким молоком Богородицы,
Да завяжется твой язык,
Да выпадут твои зубы.*

Покровитель Святой всепрощающий, помогает всем просящим его и верящим в его существование. Его призывают в свидетели в красочных народных высказываниях, в словах-обещаниях о том или ином желании (тайнство обещания имеет

В народе существует поверье верующим стричь волосы в пост и с молитвами «вручать» их ветру, дабы святой вместе с волосами забрал и их болезни и страдания. Это своеобразный вид обета.

В армянской национальной церкви во время церемонии рукоположения от волос рукополагающегося отрезают с четырех сторон космы в знак оберега святого: «Да сойдет на тебя воля земная, аминь».

Ни в день обета, ни накануне верующие не мыли волос и не расчесывали их, веря, что таким образом «перевернется судьба сразу семи девушек», или «если расчесать волосы, то запутанные волосы обмотались бы от ноги коня Св. Саркиса» (и по сей день в народе бытует проклятье: Запутанные волосы тебе на ноги).

Согласно календарному празднику, Св.Саркис решает судьбу любви. В день этого покровителя любви пекли хлеб из незабродившегося теста, ели постную еду, соленые хлебцы и блины, чтобы вызвать жажду и жжение, панацеей, от которых будет вода, принесенная им покровителем снов Святым в знак их будущей супружеской жизни.

В день Св.Саркиса готовили халву и ночью, в качестве жертвоприношения, раздавали людям, нашедшим приют под сводами церкви, или у жертвенников делали жертвоприношение хлебом. Первую тефтелю из муки жареной пшеницы (брдудж) клали на порог дома или на крыше, чтобы птицы, расклевав ее, унесли в том направлении, где был намечен горизонт исполнения их снов или желаний.

А иногда предсказывалось недоброе: если птицы уносили брдудж в сторону кладбища, предполагалось, что в этом доме будет покойник. А если воробей расклевал, но не унес тефтелю, значит желание не исполнится.

В последнюю ночь поста стол или другое ровное место посыпали заранее освященной мукой, а утром искали на ней

բայց սուրբը, օգնություն խնդրելով Աստծուց, խաչակնքվեց և ձեռքի շղթաներով հարվածեց ու փշրեց կուռքերի արձանները: Մոզերն ու հեթանոսները, սա տեսնելով, հարձակվեցին սուրբ Սարգսի և նրա որդու վրա ու սպանեցին Մարտիրոսին՝ Քրիստոսի վկային («մարտիրոս» հունարեն նշանակում է վկա): Իսկ սուրբ Սարգսին շղթայակապ բանտ տարան, ուր նրան բազմաթիվ խոշտանգումների ենթարկեցին: Բայց երանելի սուրբն աղոթքով դիմում էր Աստծուն, զորանում, և նրա մարմինը երկաթի պես ամուր էր դառնում՝ դիմանալով այդ փորձություններին:

Արքան փորձեց մի անգամ ևս համոզել երանելի սրբին ենթարկվել իր հրամաններին ու երկրպագել կուռքերի արձաններին՝ ուրանալով Քրիստոսին: Սակայն սուրբը մի անգամ ևս վկայեց Քրիստոսին՝ ճշմարիտ Աստծուն, և հավատարիմ մնաց քրիստոնեական հավատին: Արքան, տեսնելով, որ ս.Սարգիսն անդրդվելի է, հրաման տվեց նրան քաղաքից դուրս հանել և սպանել:

Երբ զինվորները նրան բերեցին կառափնարան, երանելին սկսեց ձեռնամաձ աղոթել, և երկնքից հրեշտակ իջավ նրա մոտ՝ ձեռքում պահած լուսապայծառ մի պաակ, ու զորացրեց երանելուն: Սուրբն անգամ երկրային կյանքի այդ վերջին պահին հրաշքի ականատեսներին կոչ արեց դարձի գալ և հավատալ Քրիստոսի Ավետարանին:

Դահիճը թրով կտրեց սրբի գլուխը, և այդ նույն պահին երկնքից լույս ծագեց նրա մարմնի վրա, ու լավեց մի ձայն, որը

երկինք էր հրավիրում սրբին: Սա տեսնելով՝ զինվորներից տասնչորսը հաստատվեց քրիստոնեական հավատի մեջ: Նրանք, վերցնելով երանելու մարմինը, պատեցին մաքուր զգեստով՝ պատվով թաղելու համար: Արքան, իմանալով այդ մասին, հրամայեց այդ տասնչորս զինվորներին էլ նահատակել և նրանց մարմինները պղծել: Բայց երբ տեղեկացրին նրան, որ Հուլիանոսի զորքերը ներխուժել են և շատ մոտ են գտնվում, արքան թողեց սրբերի մարմիններն ու գնաց պատերազմի: Եվ միայն զիշերով հավատացյալներից ոմանք եկան ու տարան նահատակների մարմիններն ու Մարտիրոսի մարմնի հետ պատվով թաղեցին:

Ավանդության համաձայն՝ հետագայում ս. Մեսրոպ Մաշտոցը սրբի մարմինը տեղափոխեց Հայաստան՝ Կարբի (Աշտարակի մոտ), որտեղ եկեղեցի կառուցեց նրա անունով:

Սուրբ Սարգսին նվիրված շարականի երկրորդ տունն այսպես է ներկայացնում երանելուն.

Թագաւորին Երկնաւորի սուրբ զօրապետ

Եւ մենամարտիկ, սիրով Անմահին խաչեալ աշխարհի,

Երազահաս սուրբ Սարգիս խաչին պասկեալ.

Բարեխօս լեր առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց:

Այսինքն՝ չնայած զօրապետ՝ բազում զորքերի հրամանատար լինելուն, երանելին նաև մենամարտիկ էր, միայնակ էլ հաղթում էր թշնամուն և Անմահի՝ Քրիստոսի սիրով իր անձն աշխարհի համար խաչ հանելով՝ արժանացավ «խաչին» պսակվելու

СВЯТОЙ САРКИС В НАРОДНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ

(на основе материалов, собранных в Шираке)

*Господи, дай мне воды той,
чтоб никогда не испытать мне жажды.*

В армянских церковных святцах не упоминается пост под названием «Святой Саркис». Народ называет первый пост года постом Св. Саркиса, так как этот святой появляется в эти дни. Первым пост называется так потому, что в новом году он первый. День праздника перемещается, но всегда приходится на субботу. Пост пятидневный. Согласно мифу, в день Провидения он появляется на стрелой летящем белом коне, вооруженный, и своим благословенным появлением приносит ветер, метель пургу.

*Избранный слуга Пресвятой Троицы,
верный, грозный победитель и храбрый мученик,
приходящий во сне Св. Саркис,
давший приют, похоронивший перед Христом за нас.*

Нерсес Шнорали

В нашей национальной церкви святым называется воин и мученик. Воин и мученик честный, храбрый, мученик ради Христа, святой Теодор, обменявший тело на душу спасения ради, неподчинявшийся никаким угрозам.

Св. Саркис-воин, потому что он член воинствующей церкви, мученик за справедливость, добро и веру проливающий кровь. Действующая церковь называет своих сынов воинами в духовном смысле. Святой-красивый всадник, изящный, с прекрасными волосами, достойный чествования, приносящий всем благую весть. Он-вечный исполнитель снов и мечтаний людей, всегда спешащий на помощь влюбленным и молодоженам, которые обращаются за помощью к его могучей силе.

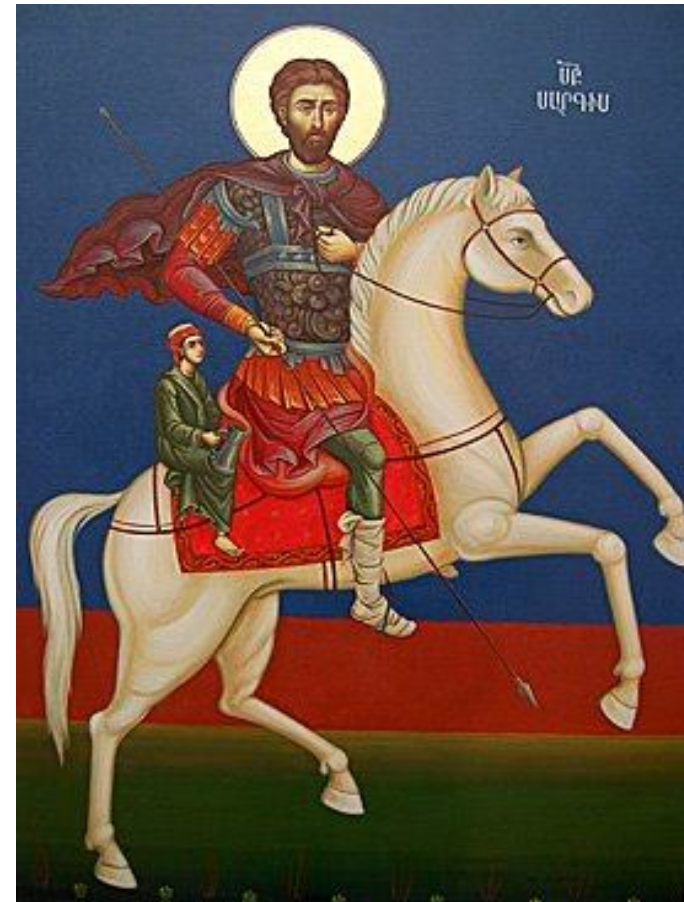
Հայ ազգն ունի հսկայական ներուժ տոները հավուր պատ-
շաճի կազմակերպելու և ժողովրդական մակարդակի հասցնելու:

Մեր նպատակն է ժողովրդական մշակույթը, ազգային ծեսերն
ու տոներն ավելի կազմակերպված դարձնել որպես համայնքի
զարգացման գրավական: Հետևաբար առաջարկում ենք տոները
վերախմաստավորելու հետևյալ շարժումքացր.

- Տոներ և միջոցառումներ, որոնք այսօր հաստատուն մտել են
մեր սովորության կենցաղի մեջ, բայց կարիք է զգացվում
բարելավման, զարգացման և համայնքի համար առավել
հետաքրքիր ու գրավիչ դարձնելու:
- Տոներ և միջոցառումներ, որոնք խիստ փոքր շրջանակում կամ
ընտանեկան միջավայրում են արվում, բայց կարող են դառնալ
մասսայական:
- Տոներ և միջոցառումներ, որոնք դեռևս չկան մեր իրականության
մեջ, բայց առկա են այլ մշակույթներում, և գուցե մոտ ապագա-
յում հաջողվի դրանք դարձնել համայնքի զարգացման գրավիչ
ձեռնարկումներ:

պատվին (Գաղատ. 2, 14): Եվ Հուլիանոս կայսեր պատճառով
թողնելով հայրենի աշխարհը՝ երանելին գերադասեց Քրիստոսի
հետ լինել՝ օտարության մեջ անգամ ծառայելով Անմահին, և բա-
զում մարդկանց դեպի Անմահը բերելով՝ ինքն անմահացավ,
ուստի և բարեխոս է մեզ համար Անմահի առաջ:

ՀԱՅ ՄԻՐԱՀԱՐՆԵՐԻ ՀՈՎԱՆԱՎՈՐ ՍՈՒՐԲԸ

Ս. Պետրոսյան

Հայ առաքելական եկեղեցու հայտնի սրբերից մեկը՝ Ս. Սարգիսը, նաև քրիստոնեության ընդհանրական սրբերից է: Հին Հռոմում նա կոչվում էր Սերգիոս, Իտալիայում հայտնի է Սերջիո, իսպանախոս երկրներում՝ Սերխիո, Ֆրանսիայում՝ Սերժ, հարավային և արևելյան սլավոնների մեջ՝ Սերգիյ անուններով և այլն: Հայ եկեղեցական օրացույցով տոնը շարժական է: Որպես կանոն՝ Ս. Սարգսի տոնին նախորդում է հնգօրյա Առաջավորաց պահքը: Ի տարբերություն մյուս քրիստոնյա ժողովուրդների կողմից Ս. Սարգսին ձուլված տոների՝ մերն առավել լայն ժողովրդականություն է վայելում, մանավանդ արքունքի հասած աղջիկների ու պատանիների, երիտասարդների շրջանում: Ս. Սարգսի տոնին բնորոշ՝ ապագա կյանքի ընկերոջ, ընկերուհու ով լինելը պարզելուն միտված գուշակությունները դրսևորվում են աղի բլիթ ուտելու հնավանդ սովորությամբ: Այն ուտում են տոնի նախորդ օրվա երեկոյան, որպեսզի երագում տեսնեն իրենց ջուր մատուցող ապագա հարսնացուին կամ փեսացուին:

Հայագետները վաղուց են պարզել, որ Ս. Սարգսի ժողովրդական կերպարը նկատելիորեն տարբերվում է եկեղեցական նույնանուն սրբի կերպարից: Այն բազմաշերտ է, ներառում է ինչպես քրիստոնյա նահատակների, այնպես էլ հեթանոսական ոգիների և աստվածությունների մի շարք գծեր: Այսուհանդերձ, այդ կերպարի առանցքում IV դարի կեսերին ապրած եկեղեցական սուրբն է՝ ծնունդով կապադովկացի Սարգիս զորավարը: Նա ծանայել է հռոմեական բանակում, բայց քրիստոնյաների դեմ Հու-

նը: Ուրեմն Ս. Սարգսի տոնի նախորդ գիշերը մատուցված ջրով լի բաժակի մեջ սիրո երաշխիքն էր:

Հ. Գ.

Մեր նպատակն է պարբերաբար ներկայացնել ժողովրդական ծեսերն ու տոները Շիրակի մարզում՝ որպես համայնքի զարգացման գրավական: Դեռևս հնում մեր նախնիները փնտրել են միմյանց հետ համախումբ ուրախությունները նշելու և դժվարությունները հաղթահարելու ելուղիներ: Այդ ձգտման առհավատչյան են ծեսերը, սովորույթներն ու ավանդույթները, որոնք դարձել են մեր սովորութամշակութային կենցաղի կարևոր բաղադրիչները: Այս հայեցակետից հետադարձ հայացք նետելով մեր անցած ճանապարհին՝ կարիք ունենք հստակորեն տարբերակելու, թե որ տոներն են միտված մեր ազգային ոգու, նկարագրի ու ավանդույթի պահպանմանը՝ վերախմաստավորում ստանալով առհասարակ տոների համատեքստում:

Խորհրդային գրեթե բոլոր տոները կորցնելուց հետո դրանց փոխարինող կամ բացը լրացնող որևէ լուրջ փորձ մեզանում չի արվում նոր տոների ստեղծելու, վերախմաստավորելու և նրա շրջանակներն ընդլայնելու առումով: Անշուշտ, փոքր համայնքներում լավ սովորույթներ և տեղային տոներ պահպանվել են: Բայց դրանց զարգացման համար ևս պահանջվում են մեծ ջանքեր:

Ազգային մշակույթը և ծեսն անմիջական կրողների տարիքային խումբը խիստ բարձր է, հետևաբար ազգովին շտապելու և արդյունավետ լուծումներ գտնելու, ծեսերը պահպանելու և թարմացնելու կարիք ունենք:

արդ դիցանվան մեջ: Արա Գեղեցիկի սիրելի կնոջ այս անվան մեջ վարդ-վաղր «ջուր» բառն է հավելվել գրաբարյան նու «հարս» բառին՝ դիցանվանը տալով «ջրահարս» իմաստը:

Գիսանէ անվան գիս բաղադրիչը ևս ներկայացնում է վերոհիշյալ գէս/գիս-ը (և ոչ թե գէս «երկար մազ» բառը): Գիսանեն հեթանոսական աստվածություն էր և պաշտվում էր Տարոնի վայրում, որտեղ հետագայում կառուցվել էր Գլակա վանքը: Հեթանոսական դարերում այդ վայրը հայտնի էր *Իննակնեան* տեղիք անունով, իսկ Գիսանեի տաճարը, ըստ Հովհան Մամիկոնյանի, գտնվում էր «առաջի աղբերն» (աղբյուրի առջև): Գիսանեի կապը այդ աղբյուրի և տեղի ինն ակունքների հետ ի ցույց է հանում այդ աստվածության ջրային տարերքի անձնավորում լինելու հանգամանքը:

Վարդգեսի, Գիսանեի և նույնաբնույթ այլ ոգիների աստվածությունների պաշտամունքների վերապրուկներն են, որ ս.Սարգսի ջրային տարերքի հետ դրսևորվող կապի միջոցով թափանցել է նրա ժողովրդական պաշտամունք և նյութական-երազային տեսք ստացել աղի բլիթի և մի բաժակ (մի թաս, մի կուժ) ջրի տեսքով: Աղի բլիթի հարուցած ծարավը հագեցնել կարելի էր միայն ջրի միջոցով, իսկ թեկուզև երազում ջուր մատուցողը ջրի միջոցով իր սերն էր փոխանցում այն ըմպողին: Այս առթիվ հիշենք, որ, մի ժամանակ գործող սովորույթի համաձայն, ապագա հարսնացուի տուն առաջին անգամ ոտք դրած խնամախոս տղամարդկանցից մեկը նրանից մի բաժակ ջուր էր խնդրում, բաժակը դատարկելով՝ խնամախոս տղամարդը կարծես թե դրանով իրենց տղայի՝ ապագա փեսացուի համար ապահովում էր աղջկա համաձայնություն-

լիանոս Ուրացող կայսեր (361-363թթ.) հարուցած հալածանքների ժամանակ անցել է Պարսկաստան և ծառայության մտել Շապուհ II Երկարակյացի բանակում: Վերջինիս հրամանով էլ նա նահատակվել է քրիստոնեությունից չհրաժարվելու պատճառով: Դա տեղի է ունեցել 363թ. հետո, երբ Հուլիանոս կայսեր փոխարեն հռոմեական բանակի կողմից կայսր հռչակված Հովիանոսը դադարեցրել էր պարսիկների դեմ սկսած հաղթական պատերազմը և կնքել անգամ հռոմեացիների կողմից «ամոթալի» որակումն ստացած հաշտությունը: Դրանով կայսրությունը հրաժարվում էր հայ-պարսկական պատերազմի դեպքում իր դաշնակից քրիստոնյա Հայաստանին օգնելուց: 364-368թթ. հայ-պարսկական հյուժիչ պատերազմին վերջ տալու ակնկալիքով Տիգրան մեկնած հայոց Արշակ II թագավորը և սպարապետ Վասակ Մամիկոնյանը ուխտադրժորեն ձերբակալվել էին, իսկ Հայաստանը ենթարկվել էր նոր ավերածությունների: Բնականաբար, Հայաստանի քրիստոնյաների նկատմամբ անհանդուրժողական վերաբերմունք ցուցաբերած Շապուհ II-ը ավելի խիստ էր վարվելու իր սեփական երկրի քրիստոնյաների հետ: Նրանց դեմ սկսված դաժան հալածանքների զոհերն էին նաև Սարգիս գորավարը և իր 14 զինակիցները:

Ժողովրդական հավատալիքների Ս. Սարգսի առասպելաբանական գծերից սովորաբար մատնանշվում են մթնոլորտային երևույթներին (հողմ, ամպրոպ) առնչվողները: Չմեռային այս տոնի եղանակային փոփոխությունների հետ կապված ուշագրավ է հետևյալ ավանդությունը.

Հեծյալ սուրբ Սարգիսը, այժեճակաճը հագին, ծոպավոր նիզակը ձեռքին, շրջում է ողջ Հայաստանով մեկ: Նրա սպիտակ ձիու պնչերից ամպեր են ցայտում, և փաթիլ-փաթիլ ձյուն է տե-

դում, սմբակների տրուխյունից աշխարհը թնդում: Նրա նիզակի շարժումներից սաստիկ բուք է բարձրանում (Մ. Աբեղյան, Երկեր, է, 78-82): Ուշադրությունից գրեթե դուրս է մնացել Ս. Սարգսի կերպարի և երկրային ջրերի առասպելաբանական կապը, որով էլ մեր կարծիքով, բացատրվում է սիրահարների բարեխոսի և հովանավորի դերում նրա հանդես գալու հանգամանքը: Նախ, այդ առասպելաբանական կապի մասին: Մեր ավանդություններից մեկը վերաբերում է Սալահունյանց գավառի Այդըր լճին, ըստ որի՝ «Մի օր լճափին հանգստացող հովիվները ջրի խորքից ձիու գորավոր խրխինջ են լսում և սարսափից ուշաթափվում... Ասում են, թե Ս. Սարգիսն ու Ս. Գևորգը, հեծած այս լճի մեջ ապրող իրենց ձիերին, խելահեղ թափով հասնում են այստեղ, ուր գլուխ է բարձրացնում և ավերներ է գործում չարը (Ա. Ղանալանյան, Ավանդապատում, 1969, էջ 86): Ս.Սարգիսը նաև վիշապասպան է, ընդ որում, ավանդություններից մեկում նա սպանում է հենց ջրարգել վիշապին և դրանով իսկ փրկում ջուր ստանալու դիմաց նրան զոհաբերելու նախատեսված մանուկների կյանքը (նույնը, էջ 188-189): Առավել խոստում է Իջևանի շրջանի Կոթի գյուղի մոտ «Ս. Սարգսի ջուր» կոչվող աղբյուրին վերաբերող ավանդազրույցը: Այստեղ ասվում է, որ «Ս.Սարգիսը կաղնել ա մի տեղ ու ասել, էստեղ փորեցեք, ջուր դուս գա: Վեր են կալել մի քանի գազ փորել են թե չէ, սառը ջուրը ախամիշ ա ըլել (հորդել) (նույնը, էջ 103-104)»: Հավանաբար, Ս. Սարգսի խոսքին նախորդել է որոշակի գործողություն. իր հրաշագործ նիզակով նա հարվածելու էր այն տեղին, որտեղից ջուր էր բխելու (հիշենք աստվածաշնչյան Մովսես մարգարեի հրաշագործ գավազանը):

Իսկ ինչո՞ւ Ս. Սարգսի առասպելաբանական այս նախատիպը՝ ջրային տարերքի հետ սերտորեն կապված ոգին կամ աստվածությունը, միևնույն ժամանակ համարվել է սիրահար գույզերի բարեխոսն ու հովանավորը: Հարցի պատասխանը կարելի է գտնել՝ նկատի առնելով Աստղիկ դիցուհու կերպարը: Արածանի գետի և հոսուն ջրերի անձնավորում Աստղիկը մարմնավորում էր մաքրությունը, գեղեցկությունը և սերը այն պարզ պատճառով, որ լոգանք ընդունածն էր մաքուրը, մաքուրն էր գեղեցիկը, գեղեցիկն էր սիրելի և սիրո արժանի: Ս. Սարգսի դեպքում նպաստավոր է եղել հետևյալ հանգամանքը ևս. նրա Սարգիս անվան *գիս* մասը համարվել է նույնական ջրային տարերքին առնչվող ինչ-որ ոգեղեն երևույթի անվան հետ: *Գէս/գիս* արմատի այդ բովանդակությունն է առկա Վարդգէս և Գիսանէ անունների, բացառված չէ նաև Դիմաքսյան նախարարական տոհմի նախնին համարված Գիսակի, նարգիս/նարգիզ ծաղկի անունների մեջ (վերջինիս անվանադիր ինքնասիրահար Նարկիս/Նարցիսի կերպարը հունական առասպելաբանություն էր թափանցել Փոքր Ասիայից):

Ովքե՞ր էին Վարդգեսն ու Գիսանեն: Մրանցից առաջինի ջրային ոգի լինելու մասին է խոսում ինչպես Քասաղ գետի հետ նրա ունեցած կապը, այնպես էլ նրա անվան առաջին բաղադրիչը: *Վարդգէս*-ի *վարդ*-ը տարբեր է ծաղկի նշանակող նույնահունչ բառից: Այն նույնն է Գր. Ղափանցյանի կողմից *Վարդափառ* անվան մեջ առանձնացված *վարդ-վարդ* «ջուր» բառի հետ, որի զուգահեռ ձևերին հանդիպում ենք ինչպես խեթերենում, այնպես էլ ուրիշ մի շարք հնդեվրոպական լեզուներում: Հայերենում այն չի պահպանվել, բայց իր հետքն է թողել ոչ միայն *Վարդափառ* տոնանվան, այլև *Վարդամարզ* գետանվան և *Նվարդ/Նու-*